

**DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ ÖĞRETMENLERİNİN
TÜKENMİŞLİK DÜZEYLERİNİN
ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERE GÖRE İNCELENMESİ**

Mehmet Kamil COŞKUN¹

ÖZET

Tükenmişlik insanlarla yakından ilişkili mesleklerde sık görülen bir bozukluktur. Bu çalışmanın amacı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinde tükenmişlik sendromunun yaygınlığını saptamak ve tükenmişlik düzeyini etkileyen faktörleri belirlemektir. Veriler Millî Eğitim Bakanlığına bağlı ilköğretim ve ortaöğretim okullarında çalışan 98 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeninden Maslach Tükenmişlik Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu uygulanarak toplanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı alt boyutları açısından düşük düzeyde tükenmişlik yaşadıkları saptanmıştır. Cinsiyet, okul türü ve tekrar öğretmenlik mesleğini tercih etme sırasına göre oluşan gruplar arasında anlamlı fark bulunurken; yaş, mesleki kıdem, fakülte türü ve coğrafi bölge gibi değişkenlerin tükenmişlik düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisi saptanmamıştır.

Anahtar kelimeler: Tükenmişlik, DKAB öğretmenleri, Maslach tükenmişlik ölçeği

**AN INVESTIGATION OF THE OCCUPATIONAL BURNOUT
LEVELS OF RELIGIOUS CULTURE AND ETHICS
EDUCATION TEACHERS ACCORDING TO VARIOUS
VARIABLES**

ABSTRACT

Burnout is a disorder that is often seen in professions that deal closely with human beings. The aim of this study was to find out the prevalence of the burnout syndrome in teachers of Religious Culture and Ethics Education and to identify the factors that affect the level of occupational burnout. The data were collected from 98 teachers of Religious Culture and Ethics Education who were working in primary and secondary schools of the Ministry of National Education, by using the Maslach Burnout Inventory and personal information form. According to the results, the teachers of

¹ Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kamil COŞKUN, Muş Alparslan Üniversitesi Eğitim Fakültesi İDKAB Eğitimi Bölümü, kamilcoskun@gmail.com

Religious Culture and Ethics Education experienced low level burnout in terms of emotional burnout, insensitivity, and personal success. Also, it was found that there were statistically significant differences among groups formed based on gender, type of school, and order in choosing teaching as a career again, whereas no difference was observed in terms of age, the type of faculty teachers graduated from, and geographical region..

Key Words: *Burnout, Religious culture and ethics education teacher, Maslach burnout inventory*

1. GİRİŞ

İlk kez 1970’li yıllarda tanımlanan tükenmişlik olgusu, sosyal bir problem olarak öneminin anlaşılmasıyla birlikte; araştırmacılar tarafından ilgi duyulan bir çalışma konusu olmuştur. En yalın haliyle “ruhsal ve fiziksel açıdan enerjinin tükenişi” olarak tanımlanabilen tükenmişliğin, bireyin çalışma ortamıyla etkileşiminin bir sonucu olduğu varsayımına yönelik gerçekleştirilen çalışmalar; olgunun hem birey hem de örgütler açısından olumsuz etkilerini gözler önüne sermesi ve tükenmişlik kaynaklı olumsuzlukları azaltabilecek koşulların belirlenmesi adına oldukça önemlidir (Budak ve Sürgevil, 2005, p. 95).

Bu araştırmada, tükenmişlik düzeylerinin yüksek olmasının beklendiği bir örneklem olarak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri ele alınmıştır. Öte yandan yaş, cinsiyet, mesleki kıdem, okul türü ve yerleşim birimi gibi değişkenler de söz konusu öğretmenlerin tükenmişlikleri ile ilgili değişkenler olarak kabul edilmiştir.

1.1. Tükenmişlik (Burnout) Kavramı

İlk kez 1974 yılında Herbert Freudenberger (1974) tarafından “başarısız olma, yıpranma, enerji ve gücün azalması veya tatmin edilemeyen istekler sonucunda bireyin iç kaynaklarında meydana gelen tükenme durumu” (p. 159) şeklinde tanımlanan tükenmişlik, ilk tanımlanışından bugüne değin üzerinde pek çok araştırma yapılmış ve tanımlar geliştirilmiş bir kavramdır.

Ancak günümüzde tükenmişliğin en yaygın ve kabul gören tanımı, aynı zamanda kendi adıyla anılan Maslach Tükenmişlik Ölçeği (MBI)’ni de geliştirmiş olan Christina Maslach tarafından yapılmıştır. Maslach ve Jackson’a (1981) göre tükenmişlik “iş gereği yoğun duygusal taleplere maruz kalan ve sürekli diğer insanlarla yüz yüze çalışmak durumunda olan kişilerde görülen fiziksel bitkinlik, uzun süreli yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duygularının, yapılan işe, hayata ve diğer insanlara karşı olumsuz tutumlarla yansması ile oluşan bir sendrom”dur (p. 99). Daha yalın bir ifadeyle Maslach ve Zimbardo (1982) tükenmişliği “iş gereği insanlarla yoğun bir ilişki içerisinde olan bireylerde görülen duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve düşük kişisel başarı hissi” (p. 3) olarak tanımlamıştır.

1.2. Tükenmişliğin Boyutları

Maslach ve Jackson (1986) tükenmişliği duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarıda düşmeden oluşan, üç bileşenli bir psikolojik sendrom şeklinde ifade etmişlerdir. Tükenmişlik öncelikle bireyin duygusal kaynaklarını tüketmesi ile ortaya çıkmakta ve kişinin duygusal anlamda tükenmesi ile sonuçlanmaktadır (Ardıç ve Polatçı, 2008). Budak ve Sürgevil'e göre (2005) "Duygusal tükenme; tükenmişliğin bireysel ve stres boyutunu belirtmekte ve bireyin duygusal ve fiziksel kaynaklarında azalmayı ifade etmektedir." (p. 96). Tükenme hissi enerji eksikliği ve bireyin duygusal kaynaklarının bittiği hissine kapılması biçiminde ortaya çıkar. Bu duygusal yorgunluğu yaşayan kişi, hizmet verdiği kişilere geçmişte olduğu kadar verici ve sorumlu davranmadığını düşünür. Gerginlik ve engellenmişlik duygularıyla yüklü olan birey için ertesi gün yeniden işe gitme zorunluluğu büyük bir endişe kaynağıdır (Torun, 1995). Bu duruma yakalananlar kendilerini, yeni bir güne başlayabilmek için gerekli enerjiden yoksun hissederler. Duygusal kaynakları tamamen tükenmiştir. Tekrar doldurmak için yeni kaynak bulamazlar (Örmen, 1993; akt: Koçak, 2009, p. 67).

Ardıç ve Polatçı'ya (2008) göre "Duygusal anlamda tükenen birey bir sonraki aşamada çevresindeki insanlarla olan ilişkisini sınırlandırarak psikolojik olarak insanlardan uzaklaşır. Bu şekilde duyarsızlaşma boyutu kendisini gösterir." (p. 71). İşi gereği karşılaştığı diğer insanlara ve işine karşı geliştirilen soğuk, ilgisiz, katı, hatta insani olmayan bu tutum tükenmişlik sendromunun ikinci ayağını oluşturur. Duyarsızlaşma (depersonalizasyon); çalışanların hizmet verdikleri kişilere birer nesne gibi davranması, küçültücü sözler sarfetmesi, umursamaz alaycı bir tutum sergilemeleridir. Duygusal tükenmeyi yaşayan kişi, kendini diğer insanların sorunlarını çözmede güçsüz hisseder. Başkalarının hislerine, duygularına soğuk ve kayıtsız kalırlar (Güllüce, 2006). Dozu gittikçe artan bu negatif reaksiyon çeşitli şekillerde ortaya çıkar. Kişi karşısındakine aşağılayıcı ve kaba davranır; onların rica ve taleplerini göz ardı eder (Cordes ve Doughery, 1993). Torun'un (1995) ifadesiyle "bu durumdaki çalışanlar, etkileşimde buldukları kişilere ve çalıştıkları örgüte karşı mesafeli, umursamaz ve alaycı bir tavır takınırlar. Küçültücü bir dil kullanma, insanları kategorize etme, katı kurallara göre iş yapma ve başkalarından sürekli kötülük geleceğini sanma, duyarsızlaşmanın diğer belirtilerindendir." (p. 7). "Kişi gerekli yardım ve hizmeti sağlamada başarısız olur. Diğer insanların hayatından çıkıp kendisini yalnız bırakmasını içten arzu eder." (Örmen, 1993, p. 2). Bu durumdaki kişi ve diğer insanlara karşı saygısız ve küçük düşürücü davranabilir (Koçak, 2009).

Son aşamada ise birey daha önceki olumlu tutumlarıyla şimdiki tutumları arasındaki ayrımı fark eder ve bunun sonucunda mesafeli tutumlarının, çalıştığı kuruma ve topluma katkılarını sınırladığını düşünür. Böylece birey iş ve insan ilişkileri konusunda bir yetersizlik duygusu içerisine girmekte, kısacası işini yapma konusunda, kendisini yetersiz görmeye başlamaktadır (Ardıç ve Polatçı, 2008). Kişisel başarısızlık diye de adlandırılan bu aşamada kişi kendisini yetersiz ve başarısız olarak değerlendirir. Kişinin

kendisi üzerindeki olumsuz değerlendirme eğilimi olarak da ifade edilebilen bu aşamada birey kişisel başarısızlık duyguları ile doludur (Budak ve Sürgevil, 2005). Başkaları hakkında geliştirdiği olumsuz düşünce tarzı, kişinin kendisi hakkında negatif düşünmesine yol açar. Kişi bu düşünce ve yanlış davranışları ile kendisini suçlu hisseder ve kendisini kimsenin sevmediğine dair duygu geliştirir. Kendisi hakkında başarısız hükmünü verir. (Örmen, 1993). Bireylerin kendileri ile ilgili değerlendirmelerinin olumsuz bir nitelik kazanmasının sonucu olarak işinde ve işi gereği karşılaştığı kişilerle ilişkilerinde başarısızlık ve yeterlik duygularında azalma görülür. İşinde ilerleme kaydedemediğini, hatta gerilediğini düşünen bu kişiler kendilerini suçlu hisseder (Cordes ve Dougherty, 1993; Torun, 1995; akt: Koçak, 2009, p. 67).

1.3. Öğretmenlerde Tükenmişlik

Tükenmişlik yaşadıkları belirlenen önemli bir grup da öğretmenlerdir. Öğretmen tükenmişliği, sadece öğretmenleri değil öğrencileri ve işveren örgütü de etkileyen bir eğitim sorunudur. Öğretmenlerin yaşadıkları stres ve tükenmişlik ailelerin, yöneticilerin, öğrencilerin ve velilerin yani tüm toplumun üzerinde anlamlı etkilere sahiptir ve doğrudan ya da dolaylı olarak tüm topluma yansımaktadır (Friedman ve Farber, 1992).

Öğretmen tükenmişliği fiziksel, duygusal ve davranışsal yorgunlukla tanımlanan uzun süreli stresten kaynaklanan bir sendromdur. Davranışsal yorgunlukta öğretmenler işlerine karşı daha az tutku ve doyum yaşarlar. İşleri ayrıca daha fazla çaba ve zaman gerektiriyorsa öğretmen isteksizleşir ve öğrencilerin çalışmalarına karşı ilgisizleşebilir. Duygusal yorgunlukta öğretmen bir iş gününde pozitif bir duygu beslemeyi çok zor bulur. Ağır bir vazgeçme duygusu baskındır. Yaşanan ana duygu depresyondur. Üçüncü öge olan fiziksel yorgunlukta öğretmen kendini okulda çoğu zaman fiziksel olarak yorgun hisseder (Kyriacou, 2000).

Son yıllarda öğretmen tükenmişliği üzerinde yapılan çalışmalar birey, okul ve sosyal temeldeki kökleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Yapılan çalışmalardan yola çıkarak; ilköğretimin ikinci kademesinde ya da lisede çalışan, 40 yaşın altında, işinde idealist, olaylardan çabuk etkilenen bekar öğretmenlerin tükenmeye eğilimli öğretmenler olduğunu söyleyebiliriz (Oruç, 2007).

Öğretmenlerin yaşadığı dikkate değer tükenmişlik kaynakları ise kırtasiyecilik, kalabalık sınıflar, olumsuz öğrenci davranışlarıdır. Öğretmenlerin çoğu, disiplin eksikliği, şiddet, öğrenmeye ilişkin olumsuz öğrenci tutumları, çalışma koşullarının yetersizliği, yönetimdeki zorluklar (Matthews, 1980) gibi etmenleri tükenmişliğin sebebi olarak görmektedirler. Öğretmenlerdeki stresle ilgili olgunun gelişmesini sağlayan okul tipleri ise kalabalık sınıflarıyla büyük kent okulları, yönetim takımları olmayan aşırı bürokratik okullar, öğretmenler ve öğretmen-yönetici arasında desteğin olmadığı okullardır (Farber, 2000).

Öğretmen tükenmişliğinde birçok yapısal ve örgütsel faktör etkilidir. Bunlardan ilki eğitime halkın duyduğu güvenin azalmasıdır. Diğerleri öğretmenlerin hizmet öncesi

eğitimlerdeki beklentileri ve sınıf tecrübeleri arasındaki uçurumdur (Dworkin, 2001). Tükenmişlik bireyin kendisine gerçekçi hedefler belirlememesinden kaynaklanan bir durum olduğundan, öğretmenlerin okuldan ve öğrencilerden beklentilerinin gerçeklerle uyuşmaması sonucunda öğretmen tükenmişliği yaşanabilir. Tükenmişlik bulaşıcıdır. Bir okulda doyumsuz ve depresyondaki öğretmenler varsa diğerleri kolayca uyuşuk, sinik, mutsuz olabilirler ve çok geçmeden tüm örgüt istenilmeyen bir yere dönüşür. Ayrıca öğretmenler kendileri ve yetenekleri hakkında iyi ve başarılı olduklarını hissetmeye ihtiyaç duyarlar ancak bu şekilde öğrencilerine de aynısını hissettirebilirler. Eğer öğretmenler başarısız olduklarını hissediyor ve doyum almıyorlarsa bundan öğrencilerle olan ilişkileri ve hatta tüm okul zarar görebilir. Tükenmişlik öğretmenlerin çalışmalarını sürdürmelerine çok ciddi zarar verir. Öğretmenler bu sendromu yaşadığında olumsuz duygular beslemeye başlar, öğrencilere ve arkadaşlarına sinik bir tutum geliştirir ve öğrencilerle iletişimde kopukluklar yaşar. Fiziksel ve ruhsal hastalıklarda artış olur ve bazen alkol ve ilaç kullanımına başlar. Tükenmişlik kişinin özel hayatını da olumsuz etkiler hatta uykusuzluk, alkol, sigara ya da madde bağımlılığı gibi sağlık sorunlarına yol açar (Dorman, 2003).

2. YÖNTEM

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin mesleki tükenmişlik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesinin amaçlandığı bu çalışma tarama yöntemine dayalı betimsel bir araştırmadır.

2.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Google Grup sosyal paylaşım web sitesinde faaliyet gösteren Din Dersi Grubu üyesi 5400 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni; örneklemini ise grup üyelerinden araştırmaya katılan 98 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni oluşturmaktadır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılanların sosyo-demografik özelliklerinin belirlenmesi için araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu”, mesleki tükenmişlik düzeylerini ölçmek için Maslach ve Jackson (1981) tarafından geliştirilen ve Ergin (1992) tarafından Türkçeye uyarlanan “Maslach Tükenmişlik Envanteri”, kullanılmıştır. Toplam 22 ifadeden oluşan bu ölçek, tükenmişliği üç farklı boyut üzerinden ölçmektedir. Bunlardan birincisi 9 ifadeden oluşan duygusal tükenme (DT) (emotional exhaustion), ikincisi 5 ifadeden oluşan duyarsızlaşma (D) (depersonalization) ve sonuncusu 8 ifadeden oluşan kişisel başarı (KB) (personal accomplishment) alt boyutudur.

Maslach Tükenmişlik Envanterinde puanlama sonucunda toplam puan ve alt ölçek puanları elde edilmektedir. Duygusal tükenme ve duyarsızlaşma alt ölçeklerinden

alınan yüksek puan, kişisel başarı alt ölçeğinden alınan düşük puan tükenmişliği göstermektedir. Duygusal tükenme ve duyarsızlaşma alt ölçeklerindeki maddeler; 0 = hiçbir zaman, 1 = çok nadir, 2 = bazen, 3 = çoğu zaman, 4 = her zaman şeklinde; kişisel başarı alt ölçeğinin maddeleri ise ters puanlanarak alt ölçek puanları ve toplam puan elde edilmiştir. Ergin'e göre tükenmişlik düzeyleri: duygusal tükenme alt ölçeğinde 27 ve üzeri yüksek, 17 – 26 normal, 0 – 16 düşük; duyarsızlaşma alt ölçeğinde 13 ve üzeri yüksek, 7 – 12 normal, 0 – 6 düşük; kişisel başarı alt ölçeğinde 0 – 31 yüksek, 32 – 38 normal, 39 ve üzeri düşüktür (Koçak, 2009: 69).

2.3. Verilerin Analizi

Belirlenen örneklemde anket yolu ile elde edilen verilerin analizi SPSS 17 paket programıyla yapılmıştır. Alt problemlere ilişkin olarak öncelikle frekans (f), yüzde (%) ve aritmetik ortalama (X) hesaplanmış, daha sonra bağımsız değişkenlerle tükenmişlik arasındaki ilişkiyi bulmak için de t-testi ve tek yönlü varyans analizi (F) hesaplanmıştır. Sonuçlar $p < .05$ düzeyinde test edilmiştir. Tek yönlü varyans analizinin sonucunda p değeri anlamlı çıkanlar için tukey testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu bölümde öğretmenlerin demografik ve kişisel özellikleri ile mesleki tükenmişlik düzeyleri ortaya konduktan sonra, değişkenler arasındaki ilişkiler tablolar eşliğinde yorumlanmıştır.

3.1. Öğretmenlerin Demografik ve Mesleki Bilgileri

Araştırmaya katılan 98 din kültürü öğretmenin % 80'i erkek, % 20'si kadındır. Bunların % 87'si İlahiyat Fakültesi, % 13'ü Eğitim Fakültesi DKAB Bölümü mezunu olup, % 62'si ilköğretim okullarında, % 38'i ise liselerde görev yapmaktadır. Öğretmenlerin görev yaptıkları okul türüne bağlı dağılımları Tablo 1'de görülmektedir:

Tablo 1
Öğretmenlerin Çalıştıkları Okul Türü

Okul Türü	Sayı	Yüzde	Birikimli %
İlköğretim	61	62.2	62.2
Lise	8	8.2	70.4
Anadolu	9	9.2	79.6
Fen	3	3.1	82.7
Meslek	17	17.3	100.0
Toplam	98	100.0	

Araştırmaya katılan din kültürü öğretmenlerinin mesleki kıdem sürelerinin 6-15 yıl aralığında yoğunlaştığı anlaşılmış olup dağılımın detayı Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2
Öğretmenleri Mesleki Kıdemleri

Kıdem	Sayı	Yüzde	Birikimli %
1-5	13	13.3	13.3
6-10	28	28.6	41.8
11-15	21	21.4	63.3
16-20	15	15.3	78.6
21-25	13	13.3	91.8
26...	8	8.2	100.0
Toplam	98	100.0	

3.2. Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeyleri

Araştırmaya katılan öğretmenlerin tükenmişlikle ilgili sorulara verdikleri yanıtlar örneklemin tükenmişlik ölçeğinin duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı alt boyutlarından aldıkları puanları oluşturmaktadır. Aşağıdaki tablo öğretmenlerin alt ölçeklere ait puan ortalamalarını göstermektedir.

Tablo 3
Tükenmişlik Alt Boyut Puan Ortalamaları

	MTO	DT	D	KB
N	98	98	98	98
Ortalama	34.02	9.96	3.56	20.50
Std. Sapma	7.719	5.847	2.908	3.737

Tükenmişlik ölçeği alt boyutlarından elde edilen puan ortalamaları, tükenmişlik ölçeği puanlarının yorumlama tablosuna göre değerlendirildiğinde; din kültürü öğretmenlerinin düşük düzeyde duygusal tükenme ve duyarsızlaşma ile yüksek düzeyde kişisel başarıya sahip oldukları görülmektedir. Bu da araştırmaya katılan örneklemin duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı alt boyutları açısından düşük düzeyde tükenmişlik yaşadığını göstermektedir.

3.3. Cinsiyete Göre Tükenmişlik

Tükenmişlik düzeyinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesi için yapılan t-testi analizi sonuçlarına göre araştırmaya katılan kadın ve erkek din kültürü öğretmenlerinin, sadece duygusal tükenme alt boyutunda farklılaşmaları görülmüştür. Buna göre, kadınların duygusal tükenme puan ortalamasının ($X=10.5$), erkeklerin duygusal tükenme puan ortalamasından ($X=9.82$) istatistiksel olarak anlamlı ($p<.05$) düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır.

Budak ve Sürgevil (2005) tarafından akademik personel üzerinde yapılan çalışmada da benzer sonuca rastlanmıştır. Bu Maslach ve Jackson (1985), Greenglass ve Burke'un (1987) çalışmaları sonucunda cinsiyet değişkeninin tükenmişlikte önemli bir yordayıcı olmadığını, araştırmalarda kadın ve erkeklerin tükenmişlik düzeyleri arasında çok az bir fark olduğu bu farkın üzerinde önemli yorumlara gidilmemesi gerektiği biçimindeki yorumunu destekler niteliktedir (Sayıl ve diğer 1997: 75).

Cinsiyet değişkeninin tükenmişlik üzerine etkisi tartışmalıdır. Bu değişkenin tükenmişliği etkilemediği (Çokluk, 1999; Kırılmaz, Çelen ve Sarp, 2000; Dolunay 2001, Gündüz 2004, Naktiyok ve Karabey 2005) sonucuna karşılık, bazı araştırmalarda kadın ve erkeklerin tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar saptanmıştır (Akçamete, Kaner ve Sucuoğlu 2001; Ergin, 1992; Girgin, 1995). Kayabaşı (2008) tarafından yapılan araştırmada ise sadece kişisel başarıda cinsiyetin önemli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

3.4. Yaş, Kıdem ve Eğitime Göre Tükenmişlik

Yapılan tek yönlü varyans (Anova) analizi sonucunda yaş, mesleki kıdem ve eğitim seviyeleri (lisans, master, doktora) din kültürü öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerini her üç alt boyut açısından anlamlı şekilde etkilemediği saptanmıştır. Buna göre din kültürü öğretmenlerinin yaşı, mesleki kıdemi ve eğitim seviyeleri tükenmişlik düzeylerinin birer belirleyicisi değildirler.

Öğretmenler hangi yaşta, hangi kıdemde, hangi eğitim seviyesinde olurlarsa olsunlar tükenmişlik yaşayabilirler. Yaş, mesleki kıdem ve eğitim seviyesi duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı düzeylerinde etkili değildir. Bu sonuca paralel araştırmalar (Kayabaşı, 2008) olduğu gibi, tam tersi yaşın ve mesleki kıdemin tükenmişliği etkileyen bir faktör olduğu sonucuna ulaşan araştırmalar da vardır (Ergin, 1992; Torun, 1995; Tümkaya, 1996; Sucuoğlu, Kuloğlu-Aksaz, 1996; Tuğrul ve Çelik, 2002; Gündüz 2004; Naktiyok ve Karabey, 2005).

3.5. Fakülte Türüne Göre Tükenmişlik

Araştırmanın temel problemi olan, din kültürü öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerinin mezun oldukları fakültenin türüne göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığının tespiti amacıyla yapılan t-testi analiz sonuçlarına göre din kültürü öğretmenlerinin tükenmişlik düzeylerinin mezun oldukları fakülte türü değişkenine bağlı olarak her üç alt boyutta da anlamlı ölçüde farklılaşmadığı saptanmıştır. Mezun olunan eğitim kurumu her ne olursa olsun öğretmenlerin ne duygusal tükenmişliklerini, ne kişisel başarılarını ne de duyarsızlaşma düzeylerini etkilememektedir. Sonuçlar öğretmenlerin mezun oldukları eğitim kurumları ile tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını göstermiştir. Eğitim Fakültesi ve Fen Edebiyat Fakültesi mezunu öğretmenler üzerinde yapılan bir araştırmada da, mezun olunan okul türünün öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerini belirlemede anlamlı bir unsur oluşturmadığı görülmüştür (Kayabaşı, 2008). Ancak bu konuda yapılan başka araştırmalarda (Dönmez ve Güneş,

2000; Tuğrul ve Çelik, 2002; Peker, 2002; Gündüz, 2004) öğretmenlerin mezun oldukları okul türünün tükenmişlikle ilişkili olduğunu ortaya konmuştur. Örneğin Gündüz'ün (2005) ilköğretim öğretmenleri üzerinde yaptığı araştırmada, eğitim fakültesi mezunlarının öğretmen okulu veya eğitim enstitüsü ve diğer fakülte mezunlarına göre duygusal tükenme ve duyarsızlaşmayı daha fazla yaşadıklarını; diğer taraftan, kişisel olarak kendilerini daha başarılı bulduklarını göstermektedir. Buna göre duygusal tükenme ve duyarsızlaşmayı en az gösteren ve kişisel olarak kendilerini başarılı bulan grup öğretmen okulu veya eğitim enstitüsü çıkışlı öğretmenlerdir.

3.6. Okul Türüne Göre Tükenmişlik

Yapılan tek yönlü varyans (Anova) analizi sonucunda görev yapılan okul türünün sadece duygusal tükenme alt boyut puanlarını anlamlı ($p < .05$) şekilde etkilediği, duyarsızlaşma ve kişisel başarı alt boyutlara ait puanları anlamlı ölçüde etkilemediği Tablo 4'de görüldüğü şekilde saptanmıştır.

Tablo 4

Duygusal Tükenme (DT) Alt Boyut Düzeylerinin Okul Türünü Göre Farkı

	N	DT Ortalama	F	Sig.
İlköğretim Okulu	61	9.67	3.410	.012
Lise	8	8.50		
Anadolu Lisesi	9	6.00		
Fen Lisesi	3	17.00		
Meslek Lisesi	17	12.53		
Toplam	98	9.96		

Hangi gruplar arasında anlamlı ilişki olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Tukey testi sonuçlarına göre, Anadolu, Fen ve Meslek Lisesi grupları arasında olduğu görülmüştür. Rakamsal olarak ifade etmek gerekirse, duygusal tükenme alt boyutu açısından Fen Liselerinde çalışan din kültürü öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyinin yüksek (17.00), Meslek Liselerinde çalışanların orta (12.53), Anadolu Liselerinde çalışanların ise düşük (6.00) olduğu anlaşılmaktadır.

Gruplama ilköğretim okullarında ve liselerde çalışan din kültürü öğretmenleri şeklinde yapıldığında, liselerde çalışan din kültürü öğretmenlerinin duygusal tükenme puan ortalamalarının (10.43) ilköğretim okullarında çalışanlara göre (9.67) daha yüksek olduğu görülmüştür.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin tekrar bir meslek seçme şansı olduğunda öğretmenlik mesleğini kaçınıcı sırada tercih edecekleri sorusuna verdikleri cevaplar ile tükenmişlik alt boyutları arasındaki ilişkiye bakıldığında duygusal tükenme ve duyarsızlaşma alt boyutları açısından anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu durum aşağıdaki tabloda net olarak görülmektedir.

Tablo 5*Tükenmişlik Alt Boyut Düzeylerinin Mesleği Tekrar Tercih Etme Sırasına Göre Farkı*

Alt Boyut	Tercih Sırası	N	Ortalama	F	Sig.
DT	İlk sırada	43	7.26	7.916	.000
	2. ve 3. sırada	40	11.28		
	4 veya 5. sırada	8	13.25		
	Hiç seçmezdim	7	15.29		
	Toplam	98	9.96		
D	İlk sırada	43	2.93	2.794	.045
	2. ve 3. sırada	40	3.60		
	4 veya 5. sırada	8	5.88		
	Hiç seçmezdim	7	4.57		
	Toplam	98	3.56		

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere, öğretmenlik mesleğini tercih sırası yükseldikçe, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma alt boyutlarındaki tükenmişlik puanları da yükselmektedir. Hemşire ve doktorlar üzerinde yapılan araştırmada da benzer sonuca ulaşılmıştır (Sayıl ve diğer. 1997).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada din kültürü öğretmenlerinin tükenmişlik düzeyleri ile tükenmişliği etkilemesi düşünülen değişkenler incelenmiştir. İlgili analizler sonucunda din kültürü öğretmenlerinin düşük düzeyde duygusal tükenme ve duyarsızlaşma ile yüksek düzeyde kişisel başarıya sahip oldukları, dolayısıyla tüm alt boyutları açısından düşük düzeyde tükenmişlik yaşadıkları görülmüştür. Öğretmenler kendilerini başarılı algılamakta ve duygusal tükenme ile duyarsızlaşma yaşamamaktadırlar.

Çeşitli değişkenlere bağlı olarak oluşan gruplar arasında en çok duygusal tükenme alt boyutunda anlamlı farklılıklara rastlanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak, cinsiyet grupları arasında sadece duygusal tükenme alt boyutunda anlamlı fark bulunabilmiştir. İkinci olarak, okul türü grupları arasında liselerde çalışan din kültürü öğretmenlerinin duygusal tükenme alt boyutu itibarıyla ilköğretim okullarında çalışanlara göre daha yüksek düzeyde tükenmişlik yaşadığı tespit edilmiştir. Lise türlerine göre oluşan grupların tükenmişlik düzeylerine bakıldığında, Anadolu Lisesi grubunun en düşük duygusal tükenme yaşadığı, daha sonra sırasıyla Meslek Lisesi ve Fen Lisesi grubunun geldiği anlaşılmıştır. Öğretmenlik mesleğini tekrar tercih etme sırasına bağlı olarak oluşan grupların tükenmişlik düzeyleri daha geniş yelpazede anlamlı farklılık göstermiştir. Diğer bir ifadeyle tekrar seçme fırsatı olsaydı öğretmenlik mesleğini ilk sırada tercih edeceğini bildirenlerin; ikinci, üçüncü veya dördüncü sırada tercih edeceğini bildirenlere göre, genel ve alt boyutlar açısından daha düşük tükenmişlik yaşadıkları anlaşılmıştır.

Araştırmaya katılan din kültürü öğretmenlerinin, alt boyutların tümü itibariyle tükenmişlik düzeyleri, öğretmenlerin yaşları, mesleki kıdemleri ve eğitim seviyelerine göre anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır. Araştırmanın bulgularına ve yorumlara dayanılarak uygulamalara ve bu konuda yapılacak çalışmalara ilişkin aşağıdaki öneriler geliştirilebilir.

1. Din kültürü öğretmenleri üzerinde aynı nitelikte; ancak ders yükü, sağlık sorunu, idari görev, dindarlık gibi farklı değişkenleri de içine katarak yapılacak nicel bir çalışma, ilgili evrenin tükenmişlik düzeyini etkileyen faktörlere ulaşma açısından önemli olabilir.

2. Liselerde görev yapan din kültürü öğretmenlerinin daha yüksek duygusal tükenme yaşamlarının sebeplerini araştıran nitel bir çalışma, hem tükenmişliğin kurumsal sebeplerinin ortaya çıkarılması, hem de öğretmen yetiştiren kurumlarda buna yönelik pedagojik tedbirlerin alınması açısından önemli olabilir.

KAYNAKÇA

Akçamete, G., Kaner, S. ve Sucuoğlu, B. (2001). *Öğretmenlerde tükenmişlik, iş doyumu ve kişilik*. Ankara: Nobel Yayınları

Ardıç, K. ve Polatçı, S. (2008). Tükenmişlik sendromu akademisyenler üzerinde bir uygulama (Göü Örneği). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 69-96.

Budak, G. ve Sürgevil, O. (2005). Tükenmişlik ve tükenmişliği etkileyen örgütsel faktörlerin analizine ilişkin akademik personel üzerinde bir uygulama. *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 20 (2), 95-108.

Cordes, C. L. & T. W. Dougherty (1993). A review and an integration of research on job burnout. *Academy of Management Review*, 18 (4), 621-656.

Çokluk, Ö. (1999). *Zihinsel ve işitme engelliler okulunda görev yapan yönetici ve öğretmenlerde tükenmişliğin kestirilmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Dolunay, A. B. (2001). *Keçiören ilçesi genel liseler ve teknik- ticaret- meslek liselerinde görevli öğretmenlerde tükenmişlik durumu araştırması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Dorman, J. (2003). Testing a model for teacher burnout, *Austrain Journal of Educational & Developmental Psychology*, 3, 35-47.

Dönmez, B. ve Güneş, H. (2000). İlköğretim okulu yöneticilerinde tükenmişlik. *Eğitim Araştırmaları Dergisi EJER*, <http://www.ejer.com.tr/tr/index.php?git=22&kategori=36&makale=176> adresinden 22 Kasım 2011 tarihinde edinilmiştir.

Dworkin, A. (2001). Perspectives on teacher burnout and school reform, *International Education Journal* 4 (2), 69-78

Ergin, C. (1992). *Doktor ve hemşirelerde tükenmişlik ve maslach tükenmişlik envanterinin uygulanması*, 7. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları El Kitabı, (143-154). Ankara: Psikologlar Derneği Yayınları.

Farber, B. (2000). Introduction: Understanding and treating burnout in a changing culture, *Psychotherapy in Practice*, 56 (5), 589-594.

Freudenberger, H. J. & Richelson, G. (1981). *Burn-out; How to beat the high cost of success*, Bantam Boks, New York: Doubleday & Company, Inc.

Friedman, I.A. & Farber, B.A. (1992). Professional self-concept as a predictor of teacher burnout, *Journal of Educational Research*, 84(1), 28-35.

Girgin, G ve Baysal, A. (2005). Tükenmişlik sendromuna bir örnek: Zihinsel engelli öğrencilere eğitim veren öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyi, *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 4 (4), 172-187

Gündüz, B. (2004). *Öğretmenlerde tükenmişliğin akılcı olmayan inançlar ve bazı mesleki değişkenlere göre yordanması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Gündüz, B. (2005). İlköğretim öğretmenlerinde tükenmişlik, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 152-166.

Güllüce, A. Ç. (2006). *Mesleki tükenmişlik ve duygusal zeka arasındaki ilişki: Yöneticiler üzerine bir uygulama*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Kırılmaz, A., Çelen, Y. ve Sarp, N. (2000). İlköğretim’de Çalışan Bir Öğretmen Grubunda “Tükenmişlik Durumu” Araştırması. A.Ü. Sağlık Eğitim Fakültesi, İlköğretim-Online 2 (1), 2-9. <http://ilkogretim-online.org.tr/vol2say1/v02s01a.pdf> adresinden 21 Kasım 2011 tarihinde edinilmiştir.

Koçak, R. (2009). Okul yöneticilerinin mesleki tükenmişlik düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *F.Ü.Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (1), 65-83.

Kyriacou, Chris (2000). *Stres-Busting for Teachers*, Cheltenham: Nelson Thornes.

Maslach, C. & Jackson, S.A. (1981). The measurement of experienced burnout, *Journal of Occupational Behavior*, 2, 99-113.

Maslach, C. & Zimbardo, P. G. (1982). *Burnout – The Cost of Caring*, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey.

Maslach, C. & Jackson, S.E. (1986). *Maslach burnout inventory manual (2nd Ed.)*, Palo Alto, Ca: Consulting Psychologist Press.

Maslach, C., Schaufeli, W. B. & Leiter, M. P. (2001). Job burnout, *Annual Review Psychology*, 52, 397-422.

Matthews, DB. (1980). The prevention of teachers burnout through stress management. ERIC, ED 213 693.

Naktiyok, A. ve Karabey, C. N. (2005). İşkoliklik ve Tükenmişlik Sendromu. [http://e-dergi.atauni.edu.tr /index.php/IIBD/article/viewFile/3650/3479](http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD/article/viewFile/3650/3479) adresinden 20.11.2011 tarihinde edinilmiştir.

Örmen, U. (1993). *Tükenmişlik duygusu ve yöneticiler üzerinde bir uygulama*.

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Özer, R. (1998). *Rehber öğretmenlerde tükenmişlik düzeyi, nedenleri ve çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Peker, R. (2002). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin mesleki Tükenmişliklerine etki eden bazı faktörler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 305-318.

Sucuoğlu, B. ve Kuloğlu-Aksaz, N. (1996). Özürlü çocuklarla çalışan öğretmenlerde tükenmişliğin değerlendirilmesi, *Türk Psikoloji Dergisi*, 10 (36), 44-60.

Torun, A. (1995). *Tükenmişlik, aile yapısı ve sosyal destek ilişkileri üzerine bir inceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tuğrul, B ve Çelik, E. (2002). Normal çocuklarla çalışan anaokulu öğretmenlerinde tükenmişlik. "*Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(12), 1-11

Tümkiye, S. (1996). *Öğretmenlerdeki tükenmişlik görülen psikolojik belirtiler ve başa çıkma davranışları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

